

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ВСТАНОВЛЕННІ НЕГАТИВНИХ ОБСТАВИН ПІД ЧАС З'ЯСУВАННЯ СЛІДЧИМ СПОСОБУ ВИГОТОВЛЕННЯ (СПОРЯДЖЕННЯ) ПАТРОНІВ «ТРАВМАТИЧНОЇ ДІЇ» КАЛІБРУ 9 ММ Р.А.

Янковий М. О.

Автором підкреслюється, що важливою умовою правильного оперування доказами є логічний аналіз і оцінка кожного з них, а також всієї сукупності доказів. Тому логічна діяльність є необхідною стороною процесу доказування. Ґрунтуючись на аналізі й оцінці доказів, слідчий будує обґрунтовані припущення про їх походження, характер дій злочинця, тобто висуває окремі і загальні слідчі версії. Проте в процесі доказування в конкретних кримінальних провадженнях не завжди звертається увага на негативні обставини. Недостатнє вивчення питань природи негативних обставин є однією з причин того, що конкретні кримінальні правопорушення, в процесі розслідування яких не досліджені негативні обставини, залишаються нерозкритими.

На основі узагальнення літературних джерел та вивчення судово-слідчої і експертної практики призначення і проведення судових експертиз розглядаються автором як один із засобів одержання доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень. Особливо важливим є призначення експертиз у випадках, коли в слідчого виникає версія про інсценування кримінальної події або окремих її фрагментів. Успішне встановлення прихованих властивостей та взаємозв'язків предметів і явищ, на думку автора, вимагає застосування спеціальних знань, під якими в криміналістиці розуміють пізнання, що набуваються за допомогою спеціальної (професійної) освіти і досвіду роботи.

У статті проаналізовано можливість використання слідчим спеціальних знань із метою з'ясування природи негативних обставин, причин та умов їх виникнення, а також способу виготовлення (спорядження) такого специфічного виду унітарних патронів, як патрони «травматичної дії» калібру 9 мм Р.А., вказується на значення огляду місця події на шляху виявлення негативних обставин щодо виготовлення (спорядження) зазначених патронів або їх окремих конструктивних елементів саморобним способом; розглядаються особливості оцінки та можливі шляхи використання негативних обставин у викритті інсценувань; акцентується увага на необхідності подальшого дослідження негативних обставин як

підґрунтя підготовки методичних рекомендацій для слідчого.

Ключові слова: негативні обставини, механізм утворення слідів, спеціальні знання, патрони «травматичної дії», виготовлення патронів, спорядження патронів.

Yankovyi M. O. The employment of special knowledge for establishment of negative circumstances in process of determination of the method of production (loading) of cartridges of “not lethal action” caliber 9 mm P.A.

In the article, the author emphasizes that one of the clause of correct operations with evidences is the logical analysis and appraisal of each of them separately, and of their generally sum. That's why the logical activity is one of the main method in proving process. Only with using of logical analysis and appraisal of evidences, the investigators are able to make educated assumptions about their origin, about the way of criminal's acting, drawing up a private and general versions, as a result. But during the proving process in some criminal cases, the investigators sometimes ignores the negative circumstances. The insufficient study or ignorance of negative circumstances during the pre-trial investigation is one of the main causes, why some of the criminal acts and crimes stays unsolved.

The studying of numerous information sources, materials of pre-trial investigations, judicial and forensic experts practice let the author to assert, that the forensic examination is one of the main ways of receiving information during the crimes investigations. The most essential cases, where the forensic examinations have to be provided, are conducted with investigator's version, according to which all the criminal act or only a certain part of it was staged. In the article, the author mentioned that the special (professional) education and a practical work experience are the main sources of earning by investigator the special knowledge, including forensics analysis skills, which are highly needed for revealing of hidden properties and connections between an items and events.

© Янковий М. О., 2021

In the text of research, the author declares the analysis of opportunities and special knowledge, which could be used by investigator or detective to study the nature of negative circumstances, causes of their occurrence, that may be find out during the investigations of crimes, conducted with cartridges of "non-lethal action" caliber 9 mm P.A. The author also describes the role of inspection of the scene for researching the negative circumstances during the studying of method of cartridges of "non-lethal action" caliber 9 mm P.A. productions. The author also proposes the ways of estimation of negative circumstances, which can be used in cases, conducted with crime stages and instructs that the phenomenon of negative circumstances have to be studied deeper in future.

Key words: *negative circumstances, mechanism of trace formation, specialized knowledge, traumatic bullets, ammunition production, load of ammunition.*

Постановка проблеми та її актуальність. Основним змістом роботи слідчого в розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень є виявлення, дослідження та оцінка доказів, які встановлюють протиправну подію, винність або невинуватість певних осіб. Тому в процесі проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій слідчому іноді доводиться стикатися з даними, які вказують на відсутність ознак, що характерні для цієї події чи явища. Такі обставини в криміналістиці отримали назву «негативні». Негативні обставини в процесі розслідування кримінальних правопорушень є фактором, який сприяє виявленню суперечностей послідовності дій у процесі встановлення причинного зв'язку між дією та її результатом.

Через недостатнє вивчення питань про природу негативних обставин і їх види, причини та умови виникнення ці обставини слідчими часто не виявляються і не фіксуються. У процесі доказування в конкретних кримінальних провадженнях на них не завжди звертається увага. Це і є однією з причин того, що конкретні кримінальні правопорушення, в процесі розслідування яких не досліджені негативні обставини, залишаються нерозкритими. Підставами для такого висновку є проведене нами вивчення кримінальних проваджень за фактами вбивств та деяких інших кримінальних правопорушень. Воно підтверджує істотне значення негативних обставин для їх розкриття, дає змогу встановити недоліки в їх виявленні та оцінці.

Проблематика негативних обставин була актуальною і досліджується науковцями вже багато років поспіль, але ця наукова категорія продовжує розвиватися, становить чималий

практичний інтерес, а тому потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження негативних обставин зробили відомі вітчизняні та зарубіжні криміналісти: В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, В.С. Бурданова, А. Вейнгарт, А.І. Вінберг, М.Д. Вороновський, Г. Гросс, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, С.І. Медведєв, В.А. Овечкін, Р.А. Рейсс, М.Я. Сегай, М.Д. Сергієвський, П.І. Тарасов-Радіонов, С.І. Тихенко, В.Ю. Шепітько, І.М. Якимов та інші. Наукові праці зазначених учених дали змогу обґрунтувати вирішальну роль негативних обставин під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, однак вони не висчерпують багатоспектрність цієї проблеми, а скоріше утворюють фундаментальну базу для подальших досліджень, адже багато різновидів негативних обставин є малодослідженими, досить часто залишаються поза увагою слідчих, не фіксуються в процесуальних документах, не проводиться їх експертне дослідження і в доказуванні майже не використовуються.

Крім цього, варто зазначити, що більшість досліджень проводились понад тридцять років тому і окремі їх положення неповною мірою відповідають сучасному рівню розвитку науки та стандартам правової, демократичної держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

Варто звернути увагу й на те, що в більшості підручників із криміналістики, яка є однією з базових навчальних дисциплін професійної підготовки не тільки слідчих і працівників оперативних підрозділів, а і юристів взагалі, про негативні обставини та їх практичне значення в розслідуванні певних кримінальних правопорушень навіть не згадується.

Мета статті. Враховуючи викладене, а також досягнення суміжних галузей знань (кримінальний процес, психологія, логіка тощо), ми поставили мету - з урахуванням змін у законодавстві в напрямі забезпечення прав і свобод людини та сучасного стану розвитку судово-слідчої і експертної практики з'ясувати особливості використання спеціальних знань у контексті виявлення та використання негативних обставин під час дослідження способу виготовлення (спорядження) патронів «травматичної дії» калібру 9 мм Р.А.

Передусім необхідно висловити згоду з думкою тих вчених-криміналістів, які вважають, що в сучасній криміналістичній літературі немає

загальноприйнятого та чіткого визначення поняття негативних обставин [3]. Так, наприклад, одні вчені-криміналісти під негативними обставинами розуміють відсутність на місці події та предметах тих чи інших слідів, які внаслідок вчинення злочину мають утворитися [4, с. 29]. На думку інших, не тільки інформація про відсутність, але й інформація про наявність чого-небудь може бути негативною обставиною [5, с. 38]. Таким чином, можна констатувати, що в теорії криміналістичної науки формування поняття «негативні обставини», на жаль, не завершено. Оскільки з'ясування поняття та сутності негативних обставин виходить за межі предмета нашого дослідження, в цій статті наведемо узагальнене криміналістичне визначення негативних обставин.

Негативні обставини - такі фактичні дані (ознаки явищ, дій), які, з огляду на розвиток події і пояснення конкретних осіб, не повинні мати місце в обстановці місця події або, навпаки, повинні бути, але їх у наявності не виявилось, тобто які своїм змістом суперечать уявленню щодо звичайного перебігу подій у конкретній слідчій ситуації.

У криміналістичній літературі цілком справедливо зазначається, що поведінка людини завжди знаходить своє відбиття в навколишньому середовищі у вигляді комплексного особисто-регуляційного сліду. Тому поведінковий слід завжди присутній на місці події і містить досить великий обсяг криміналістично значимої інформації про особу злочинця [6, с. 75]. Аналіз комплексу слідів дає змогу звернутися до таких категорій діалектики пізнання, як сутність і явище, що створює уявлення про можливе протиріччя сутності протиправної події тому явищу, яке ми спостерігаємо в процесі виявлення кримінального правопорушення і його розслідування. Справа в тому, що сутність тієї чи іншої події у звичайних умовах є адекватним відображенням відповідних слідів або обставин. У разі інсценування картина приймає перевернутий вигляд, явище не відбиває сутності події в повному обсязі, а порушує природний розвиток події і суперечить їй, порушує істотні причинно-наслідкові зв'язки і тому випадає із загальної схеми слідів, викликаючи сумнів про природність їх утворення й відображення.

Позиції вчених (В.А. Овечкін, М.В. Даньшин та ін.) щодо інсценування полягають у тому, що як би мистецьки і витончено винний не вживав заходи для приховування кримінального правопорушення чи його окремих елементів, як би правдоподібно він не поводився при цьому, завжди існують об'єктивні й суб'єктивні чинники, що

перешкоджають приховуванню істини [5, с. 23; 7, с. 185].

Також у криміналістичній літературі прямо вказується на неможливість відповідності картини інсценуваної події справжній: і в механізмі утворення слідів, і в змісті події, і в умовах, і в кінцевому результаті всіх дій особи, яка маскує злочинця [8, с. 40]. В.А. Овечкін справедливо підкреслює, що у штучно створеній обстановці місця події неминуче знаходяться деталі, які суперечать заснованому на аналізі цієї обстановки припущенню слідчого про перебіг події внаслідок того, що створити дійсну обстановку місця відповідної події можна лише тоді, коли буде вчинена сама ця подія [5, с. 24]. До суб'єктивних чинників можна зарахувати те, що злочинець, як правило, має лише фрагментарне уявлення про інсценувану подію. Крім того, у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення він може знаходитися в особливому емоційно-психічному стані і тому бути не цілком завбачливим під час створення інсценування, не володіти спеціальними знаннями, не мати в розпорядженні необхідних технічних засобів.

Кримінальний процесуальний закон [2] вбачає у призначенні і проведенні судових експертиз один із засобів одержання доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень. Особливо важливим є призначення експертиз, якщо в слідчого виникає версія про інсценування кримінальної події або окремих її фрагментів, адже успішне встановлення прихованих властивостей та взаємозв'язків предметів і явищ вимагає застосування спеціальних знань, під якими в криміналістиці розуміють пізнання, що набуваються за допомогою спеціальної (професійної) освіти і досвіду роботи [9, с. 157].

Досвід передових слідчих та експертів свідчить, що виявлення негативних обставин відбувається не тільки, якщо призначення експертного дослідження є наслідком обґрунтованого припущення (версії) слідчого, а й у традиційних випадках, наприклад, у разі потреби встановлення причини смерті особи. У процесі експертизи, особливо судово-медичної, можуть бути виявлені обставини, які свідчать про інсценування смерті, - сліди отруєння, посмертне накладення петлі, інсценування нещасного випадку в разі потрапляння під потяг тощо. Крім того, проведення експертного дослідження дозволяє в окремих випадках виявити приховані професійні навички злочинця, а також прорахунки особи, яка готує й інсценує кримінальне правопорушення. Так, наприклад,

під час розслідування вбивств призначають не тільки судово-медичну та біологічну експертизи, а й інші види експертиз, у тому числі й дослідження мікрооб'єктів, для чого проводять судово-медичний огляд підозрюваного. На тілі злочинця, його одязі, взутті, предметах, що знаходилися при ньому, можуть залишитися не лише кров та біологічні виділення потерпілого, а й інші сліди, які свідчать про перебування підозрюваного на місці події, - частинки ґрунту, фарба, тканини, волокна, а також сліди боротьби - садна, синці, подряпини тощо. Відсутність таких слідів за певних обставин або їх розбіжність із показаннями будуть вказувати на наявність негативних обставин, що є наслідком інсценування. У процесі дослідження слідів і речових доказів, які не є об'єктами судово-медичної експертизи, призначається криміналістична експертиза (трасологічна, балістична, дактилоскопічна, почеркознавча та ін.).

У разі вчинення вбивства із застосуванням вогнепальної зброї обов'язково призначається судово-балістична експертиза. Питання, що вирішуються цією експертизою, сформувався давно, традиційно їх розділяють на три групи:

- питання, що стосуються встановлення факту застосування вогнепальної зброї;
- питання, що пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї і боєприпасів;
- питання щодо характеру ушкоджень, заподіяних вогнепальною зброєю [10, с. 146].

З метою виявлення негативних обставин під час розслідування вбивств із застосуванням вогнепальної зброї, доцільно, на нашу думку, крім зазначених, поставити перед експертом додатково питання про стан зброї і придатність її до стрільби, можливість випадкового пострілу з досліджуваної зброї (при падінні, ударі і т. ін.), відстань, з якої стріляли, тощо. Зіставлення відповідей експерта на такі запитання з іншими матеріалами кримінального провадження допомагає встановленню негативних обставин і викриттю інсценування.

Разом із тим варто зазначити, що в Україні протягом останніх років значного поширення набувають такі явища, як саморобне спорядження (переспорядження), а також доспорядження патронів до вогнепальної зброї, що своєю чергою ускладнює притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Слідчому доводиться в процесі розслідування з'ясувати спосіб виготовлення (спорядження) патронів. Особливо це стосується такого специфічного різновиду унітарних патронів, як патрони «травматичної дії» калібру 9 мм Р.А., адже за умови визнання «спорядженого» винною

особою патрона калібру 9 мм Р.А. боєприпасом, саме спосіб «спорядження» поряд із способом «виготовлення» може бути кваліфікуючою ознакою в процесі вирішення питання про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності.

На виготовлення (спорядження) патронів або їх окремих конструктивних елементів саморобним способом можуть вказувати негативні обставини, виявлені під час огляду місця події, оскільки правопорушники в зазначеному випадку використовують доступні підручні матеріали (сталь різних марок і не завжди якісну), що відрізняється гіршою твердістю, міцністю порівняно з матеріалами, які використовуються в промисловості. Звичайно, якість обробки поверхонь патронів або їхніх окремих конструктивних елементів саморобним способом завжди буде значно нижчою, ніж в аналогів промислового виробництва. Тому такі поверхні, як правило, містять сліди впливу інструментів, що використовувались під час їх виготовлення у вигляді характерних груп трас та борозенок і можуть бути виявлені в процесі огляду місця події з використанням техніко-криміналістичних засобів.

Слідчий має пам'ятати, що виявити негативні обставини нерідко буває дуже складним завданням, тільки інколи вони нібито знаходяться на поверхні і можуть сприйматися візуально. Важливу роль в їх виявленні відіграють спеціальні знання, однією з форм використання яких виступає судова експертиза, яка може дати відповіді на спірні питання щодо істинності події, що відбулася, обставин, у тому числі й негативних, предметів та обстановки злочину. Крім того, проведення експертного дослідження дає змогу в окремих випадках виявити приховані професійні навички правопорушника, а також прорахунки особи, яка готує й інсценує те чи інше кримінальне правопорушення.

Висновки. Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що ігнорування негативних обставин або неправильна їх оцінка неминуче призводять до помилок, які заважають встановити істину в конкретному кримінальному провадженні, уповільнюють розкриття і якісне розслідування кримінального правопорушення. Виявлення негативних обставин і ретельний їх аналіз під час розслідування є ключем до розкриття злочинів, вчинених в умовах неочевидності. Забезпечення ефективності розслідування неочевидних кримінальних правопорушень істотно залежить від своєчасного і правильного призначення і проведення судових експертиз, тому що зволі-

кання в проведенні дослідження може спричинити знищення слідів чи втрату їх цінності. Проведення експертиз і отримання їх результатів своєю чергою залежать від правильно вибраного предмета дослідження і чіткого формулювання питань експертам.

Як показало наше дослідження, у криміналістичній літературі немає переліку негативних обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень. Ми пропонуємо проводити подальші дослідження негативних обставин у рамках теорії криміналістичної науки з урахуванням даних практики й новітніх наукових досягнень судової експертизи. Це буде слугувати підґрунтям для видання методичних рекомендацій для слідчого, які мають містити опис типових негативних обставин окремих категорій кримінальних правопорушень, оскільки перелічити всі негативні обставини неможливо у зв'язку з індивідуальністю кожної кримінальної події й кожного інсценування.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 18.01.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. із змін., внес. згідно із законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 14 01.2021 р. № 1027-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 20.01.2021).
3. Шепітько В.Ю. Про негативні обставини і фальшиве відображення в розслідуванні злочинів. *Слідча практика України*. 1998. Вип. 1. С. 34-41.
4. Колмаков В.П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. Харьков : Харьковский юрид. ин-т, 1956. 196 с.
5. Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учеб. пособие. Харьков : Харьковский юрид. ин-т, 1979. 64 с.
6. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. Москва : Пенатес-Пенаты, 2000. 673 с.
7. Даньшин М.В. Негативные обстоятельства как признак сокрытия преступления. *Проблеми законності : респ. міжвід. наук. збірник*. 2000. Вип. 43. С. 184-187.
8. Николайчук И.А. Выявление признаков сокрытия преступлений. *Законность*. 2000. № 6. С. 40-42.
9. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
10. Черваков В.Ф. Судебная баллистика : пособие. Москва : Юр. изд-во НКЮ СССР, 1937. 248 с.

Янковий М. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
та психології
Одеського державного університету
внутрішніх справ